

- ◆ Міністерство культури та стратегічних комунікацій України
- ◆ Державне агентство України з питань мистецтв та мистецької освіти
- ◆ Східний регіональний науково-мистецький центр НАМ України
- ◆ Харківська державна академія дизайну і мистецтв
- ◆ Кафедра реставрації та експертизи творів мистецтва

30 РОКІВ КАФЕДРИ РЕСТАВРАЦІЇ ТА ЕКСПЕРТИЗИ ТВОРІВ МИСТЕЦТВА

МАТЕРІАЛИ
МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ

ХАРКІВ 2024

Міністерство культури та стратегічних комунікацій України
Державне агентство України з питань мистецтв та мистецької освіти
Східний регіональний науково-мистецький центр НАМ України
Харківська державна академія дизайну і мистецтв
Кафедра реставрації та експертизи творів мистецтва

30 РОКІВ КАФЕДРИ РЕСТАВРАЦІЇ ТА ЕКСПЕРТИЗИ ТВОРІВ МИСТЕЦТВА

Матеріали міжнародної наукової конференції

22 листопада 2024 р.

Міжнародна наукова конференція «30 років кафедрі реставрації та експертизи творів мистецтва» // Збірник наукових матеріалів. 22 листопада 2024 року, ХДАДМ. – Харків, 2024. – 132 с. (укр., англ. мов.).

У збірнику представлені матеріали Міжнародної наукової конференції «30 РОКІВ КАФЕДРИ РЕСТАВРАЦІЇ ТА ЕКСПЕРТИЗИ ТВОРІВ МИСТЕЦТВА», яка відбулася 22 листопада 2024 року в Харківській державній академії дизайну і мистецтв.

Тематика конференції: історія реставрації в Україні і світі, історія кафедри РЕТМ ХДАДМ; руйнування мистецьких та культурних пам'яток в Україні в наслідок агресії рф.; стратегії відновлення пам'яток культури і образотворчого мистецтва, пошкоджених внаслідок агресії рф.; превентивна консервація пам'яток мистецтва та культури; традиції та інновації в практичній реставрації творів мистецтва; експертиза творів мистецтва.

Редакційна колегія:

Олександр СОБОЛЕВ. професор, член-кореспондент НАМ України, кандидат мистецтвознавства/PhD, ректор, Харківська державна академія дизайну і мистецтв

Владислав КУТАТЕЛАДЗЕ. доцент, кандидат мистецтвознавства/PhD, проректор з науково-дослідної роботи ХДАДМ

Вячеслав ШУЛІКА. Художник-реставратор, кандидат мистецтвознавства/PhD, доцент, завідувач кафедри реставрації та експертизи творів мистецтва. Харківська державна академія дизайну і мистецтв. Голова секції реставрації творів мистецтва ХО НСХУ. м. Харків, Україна

Анатолій ДОЛУДА. Кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри реставрації та експертизи творів мистецтва. Харківська державна академія дизайну і мистецтв. Провідний науковий співробітник ННЦ «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса». м. Харків, Україна

Костянтин ЖЕРНОКЛЬОВ. Кандидат хімічних наук, доцент, доцент кафедри реставрації та експертизи творів мистецтва. Харківська державна академія дизайну і мистецтв. м. Харків, Україна

Максим ТЕРЕХОВ. Доктор філософії, художник-реставратор, старший викладач кафедри реставрації та експертизи творів мистецтва. Харківська державна академія дизайну і мистецтв. м. Харків, Україна

Наталія ДЕРИГУЗ. Доктор філософії, художниця-реставраторка, викладачка кафедри реставрації та експертизи творів мистецтва. Харківська державна академія дизайну і мистецтв. м. Харків, Україна

Артем ДЕРЕВ'ЯНКО. Художник-реставратор. Старший викладач кафедри реставрації та експертизи творів мистецтва. Харківська державна академія дизайну і мистецтв. м. Харків, Україна

Олена КІШКУРНО. Художниця-реставраторка. Старша викладачка кафедри реставрації та експертизи творів мистецтва. Харківська державна академія дизайну і мистецтв. м. Харків, Україна

Наталія АНТОНЕНКОВА. Художниця-реставраторка, викладачка кафедри реставрації та експертизи творів мистецтва. Харківська державна академія дизайну і мистецтв. м. Харків, Україна

Катерина ХОМЕНКО. Художниця-реставраторка, викладачка кафедри реставрації та експертизи творів мистецтва. Харківська державна академія дизайну і мистецтв. м. Харків, Україна

Текст публікується в авторській редакції.

Автори (для студентів і аспірантів – наукові керівники) несуть відповідальність за зміст і якість наукового матеріалу

З М І С Т

Вячеслав ШУЛІКА, м. Харків, Україна

ТРИДЦЯТЬ РОКІВ КАФЕДРИ РЕСТАВРАЦІЇ ТА ЕКСПЕРТИЗИ ТВОРІВ МИСТЕЦТВА ХАРКІВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ АКАДЕМІЇ ДИЗАЙНУ І МИСТЕЦТВ	6
--	---

Daniel FITZENREITER, м. Потсдам, Німеччина

„DIE HIESIGEN MALER“ POTSDAMER MALER UND RESTAURATOREN IM 18. JAHRHUNDERT («Місцеві художники». Потсдамські художники та реставратори 18 століття)	11
---	----

Олена ЧЕРНЯХІВСЬКА, м. Київ, Україна

МУЗЕЙНА РЕСТАВРАЦІЯ ТА РЕСТАВРАТОРИ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ: ЗДОБУТКИ ТА ВТРАТИ У СВІТЛІ ВНУТРІШНЬОДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ	13
--	----

Анастасія БОГДАН, м. Київ, Україна

ДВІ СТРАТЕГІЇ В РЕСТАВРАЦІЇ ТВОРІВ МИСТЕЦТВА ПІСЛЯ АКТУ ВАНДАЛІЗМУ	22
--	----

РЕСТАВРАЦІЯ МОНУМЕНТАЛЬНОГО ЖИВОПИСУ

Вячеслав ШУЛІКА, Анатолій ДОЛУДА, Максим КІЛОЧКО, м. Харків, Україна

РАНИ ВІЙНИ: РОЗПИС МИКОЛИ УВАРОВА В КОЛИШНІЙ САДИБІ МИХАЙЛА СОКОЛОВА У ХАРКОВІ	26
---	----

Василь КАРПІВ, м. Львів, Україна

МЕТОД «TRANSFER» ЯК СПОСІБ ЗБЕРЕЖЕННЯ РІЗНОЧАСОВОГО МОНУМЕНТАЛЬНОГО ЖИВОПИСУ НА ПРИКЛАДІ КАМ'ЯНИЦЬ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ	30
--	----

Максим ТЕРЕХОВ, м. Харків, Україна

ЗБЕРЕЖЕННЯ МОНУМЕНТАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА ЛЬВІВСЬКОЇ СЕЦЕСІЇ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	36
--	----

ПРЕВЕНТИВНА КОНСЕРВАЦІЯ

Ігор БАБІЙ, м. Київ, Україна

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ УФ-ФІЛЬТРІВ – ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ ПРЕВЕНТИВНОЇ КОНСЕРВАЦІЇ ФОТОМИСТЕЦТВА.	42
---	----

Арсен ШПАК, м. Львів, Україна

ПРЕВЕНТИВНА КОНСЕРВАЦІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ НЕ ІНВАЗИВНИЙ ПРОЦЕС ЗБЕРЕЖЕННЯ ДРУКОВАНИХ ПАМ'ЯТОК	45
--	----

ЕКСПЕРТИЗА ТА РЕСТАВРАЦІЯ МИСТЕЦЬКИХ ПАМ'ЯТОК

Артем ПОГРІБНИЙ, м. Харків, Україна

ДОСВІД РЕСТАВРАЦІЇ І АТРИБУЦІЇ КАРТИНИ «ТОВІЙ З АНГЕЛОМ» З ЗБРАННЯ ПОЛТАВСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО МУЗЕЮ	50
---	----

Олена АНДРІАНОВА, Світлана БІСКУЛОВА, Максим САГАЙДАК, Валерія ЛЕОНЕНКО, м. Київ, Україна

ЖАНРОВА СЦЕНА РОБОТИ НЕВІДОМОГО ГОЛЛАНДСЬКОГО ХУДОЖНИКА ХVІІ СТ. ДОСЛІДЖЕННЯ ТА РЕСТАВРАЦІЯ	54
--	----

УДК 7.025.4:75.03

Вячеслав ШУЛІКА

м. Харків, Україна

ТРИДЦЯТЬ РОКІВ КАФЕДРИ РЕСТАВРАЦІЇ ТА ЕКСПЕРТИЗИ ТВОРІВ МИСТЕЦТВА ХАРКІВСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ АКАДЕМІЇ ДИЗАЙНУ І МИСТЕЦТВ

У 2024 році кафедра реставрації та експертизи творів мистецтва Харківської державної академії дизайну і мистецтв відзначила своє тридцятиріччя. У 1988 р. при кафедрі живопису Харківського художньо-промислового інституту була відкрита секція реставрації живопису. У 1994 р. відбувся перший випуск реставраторів, того ж року секція реставрації була перетворена на окрему кафедру, яка протягом 30 років випускає фахівців-реставраторів. Стаття присвячена історії реставрації на Слобожанщині, кафедрі РЕТМ ХДАДМ, сучасним викликам, які постали перед колективом кафедри у зв'язку з російсько-українською війною.

Ключові слова: реставрація, консервація, Харків, ХДАДМ, кафедра РЕТМ, історія реставрації.

In 2024, the Department of Restoration and Expertise of Artworks at the Kharkiv State Academy of Design and Arts celebrated its thirtieth anniversary. In 1988, a section for painting restoration was established within the Department of Painting at the Kharkiv Art and Industrial Institute. In 1994, the first graduates in restoration completed their studies, and in the same year, the restoration section was transformed into an independent department, which has been training restoration specialists for 30 years. This article is dedicated to the history of restoration in Slobozhanshchyna, the Department of Restoration and Expertise of Artworks at KSADA, and the contemporary challenges faced by the department's staff due to the russo-Ukrainian war.

Keywords: restoration, conservation, Kharkiv, KSADA, Department of Restoration and Expertise of Artworks, history of restoration.

Слід підкреслити, що заснуванню у 1994 р. кафедри реставрації живопису в Харківському художньо-промисловому інституті (ХХПІ, зараз ХДАДМ) передувала жвава реставраційна діяльність на Слобожанщині, яка тривала протягом кількох століть. Заснування кафедри реставрації стало логічним продовженням тривалого історичного процесу.

Кафедра реставрації живопису в ХХПІ стала другою кафедрою в Україні після кафедри техніки та реставрації Київського художнього інституту (заснована у 1969 р., вважається першою в колишньому СРСР).

Історію реставраційної справи на Слобожанщині можна поділити на декілька періодів. Перший період характеризувався роботою іконописців-поновителів, діяльність яких зафіксована вже в період формування слобідських полків (середина–друга половина XVII ст.). Дані про іконописців-поновителів містяться в слобожанських легендах про Каплунівську та Пряжевську ікони Богоматері, а окремі методи реставрації можна почути в легендах про ікони (Охтирська, Пряжевська ікона).

Протягом XIX ст. в справі «реставрації»-поновлення ікон, на рівні з місцевими іконописцями брали участь й професійні художники, такі як, Іван Куликовський, який працював у Харкові (поновлення іконостасу Харківського Успенського собору в 1831 р.) [3] і в Києві (роботи в Києво-Печерській лаврі у 1825 р.) [4, с.68] та чугуївський живописець Іван Бунаков (перший вчитель І.Рєпіна), який у 1876 р. поновив іконостас церкви Преображення Старохарківського (Куряжського) монастиря [12].

У 1886 р. в Харкові відбулося відкриття Художньо-промислового музею, який став першим публічним художнім музеєм на українських землях у складі російської імперії [7]. Реставраційні роботи в музеї виконував випускник Імператорської академії мистецтв, живописець та іконописець Микола Уваров (1861–1942), який після закінчення академії у 1890 р. повернувся до Харкова.

Новим етапом в історії реставрації на Слобожанщині став початок XX ст. Цей етап характеризувався першими спробами наукового розкриття пам'яток іконопису, а також початком освіти реставраторів. Багато в чому зацікавлення іконою, як пам'яткою історії та мистецтва, було викликане проведеним у Харкові XII Археологічним з'їздом (1902). На виставці, яка була відкрита під час з'їзду, тільки експозиція церковних старожитностей нараховувала близько 2000 експонатів [7]. Завдяки накопиченню наукових знань про давнє церковне мистецтво, відбулися кардинальні зміни у ставленні до ікони та іконопису. Ікона перестала сприйматися тільки як цікавий примітив, а іконописець без академічної освіти – як малоосвічений ремісник. На державному рівні було зроблено спробу повернути образ «ідеального іконописця» – високодуховного, освіченого, вправного майстра. Для цього, в найбільших іконописних осередках імперії – в селах Палех, Мстера, Холуй (тоді Володимирська губ.) та в слободі Борисівка на Східній Слобожанщині (тоді Курська губ.) – були створені державні Навчально-іконописні майстерні

(НІМ) [16]. Слобода Борисівка стала знаним іконописним центром у другій половині XVIII ст., коли територіально входила до Харківського намісництва [16]. На початку XX ст. Борисівка була широко відома як центр ікономалярства, в якому за рік виготовлялося від 500000 до 700000 ікон [16]. Діяльність борисівських іконописців викликала зацікавлення сучасників і неодноразово згадувалася в публікаціях початку XX ст. [16]. Разом з іконописом, в НІМ, зокрема в Борисівці, було започатковано викладання реставрації, що зробило Борисівську НІМ першим навчальним закладом на історичних українських землях, де викладалася реставрація іконопису. Якщо викладацький склад іконописців складався переважно з професійних художників, часто з академічною освітою, то реставрацію в Борисівській НІМ, згідно з припущенням курського дослідника І. Пріпачкіна, міг викладати мстерський іконописець Олександр Модоров (викладав у 1902–1907 рр.). За свідченням завідувача НІМ В. Богданова, О. Модоров міг без перемалювань відновити ікону до її первісного вигляду, вмів видаляти записи та стару оліфу [16]. О. Модорова високо цінували, як фахівця, тому що місцеві іконописці не могли запропонувати нічого, крім повного або часткового перемалювання ікони. З початком Першої світової війни діяльність НІМ поступово згасає, а з приходом до влади більшовиків зовсім припиняється.

Слід звернути увагу, що на початку XX ст. фахову підготовку художників (деякі з них у майбутньому присвятили своє життя реставраційній справі) здійснювали в Харківській рисувальній школі. Так, протягом 1905–1909 рр. тут навчався Олексій Рибніков (1887–1949), який у 1919 р. заснував та керував реставраційною майстернею в Державній Третяковській галереї, викладав у художніх вишах Харкова та Москви, видав знакові для свого часу наукові роботи «Фактура классической картины» (1927) та «Техника масляной живописи» (1935) [15].

Під час Першої світової війни, завдяки віддаленості від фронту, Слобожанщина стала місцем, куди були евакуйовані пам'ятки історії та культури, в першу чергу з Волинської губернії. Це евакуація збірки Волинського Давньохрещища (м. Житомир) та евакуація Миколаївського Милецького монастиря (с. Мильці, зараз Волинська обл.). З Милецького монастиря привезли святині, серед яких був шанований образ св. Миколая пензля сучавського майстра Григорія Босиковича (XVI ст.) [10]. Частина братії оселилася в Богодухівському монастирі, інша частина на чолі з настоятелем – у м. Ізюм. До Ізюму була перенесена й ікона св. Миколая. Для підтримки монастиря духовна влада Харківської єпархії дозволила проведення хресних ходів з чудотворною іконою, під час яких

ікона почала вкриватися сіткою кракелюрів, а дошки основи почали розклеюватися. У 1916 р. в Харкові, під час лагодження основи ікони, почав відокремлюватися верхній фарбовий шар живопису, оголивши оригінальний фарбовий шар XVI ст. Перше пробне розчищення ікони св. Миколая провів сам столяр за допомогою стамески. Про знахідку було повідомлено настоятелю Милецького монастиря – архімандриту Алексію та архієпископу Харківському Антонію (Храповицькому), з благословення яких повне розкриття ікони провів учень І. Рєпіна, харківський художник Іван Москальов [10]. Перед розкриттям стародавнього живопису була виготовлена копія верхнього фарбового шару ікони, який датували XVIII ст.

Після розкриття ікони, відкритий образ св. Миколая був презентований громадськості, що викликало потужний резонанс. Про цю подію залишили свої відгуки відомі харківські вчені: протоієрей П. Фомін, Д. Гордєєв, С. Таранушенко, оглянути результати реставрації приїхав відомий московський іконописець та реставратор Григорій Чіріков (1882–1936). Результати роботи в цілому були високо оцінені. Але, у 1972 р. С. Таранушенко у своєму листі до мистецтвознавця Василя Пуцка дещо іронічно описував розчищення Милецької ікони, згадуючи, що сам по собі ажіотаж був пов'язаний із загальним тоді захопленням розкриттям старовинних ікон. Згідно Таранушенку, І. Москальов, зачинившись, проводив розкриття ікони за допомогою молотка й стамески. Ікону врятувало тільки те, що левкас XVI ст. мав виняткову міцність [10]. Незважаючи на це, розкриття Милецького образу стало значною подією в історії реставрації на Слобожанщині напередодні революційних подій.

Окремі відголоски великої евакуації пам'яток з Волині на Харківщину під час Першої світової війни відчутні й сьогодні. У червні 2017 р. в художній галереї ім. Г. Семірадського відбулася виставка «Православна ікона на Слобожанщині», яка була організована Центром краєзнавства ім. академіка П.Т.Тронька Харківського національного університету ім. В.Каразіна. На виставці були представлені пам'ятки сакрального мистецтва переважно XIX – початку XX ст., але центром експозиції була велика ікона Божої Матері XVIII ст. (140 X 87 X 2.5), надпис на якій свідчив, що це є саме Милецький образ. Ікона мала широкі аматорські перемалювання, але загальну композицію можна було прочитати. Як було пізніше з'ясовано, ікона зберігається в Балаклеїському р-ні (Харківська обл., Ізюмська єпархія УПЦ). В контексті історії реставрації цікавим є напис на зворотному боці ікони: *«По условию обновления икону вытирать надо лишь сухою тряпкою. Но отнюдь не маслом и водою»*. Напис є цікавим, бо свідчить не лише про

поновлення ікони на початку ХХ ст., а й містить рекомендації щодо подальшого зберігання твору [24].

Реставрація інших волинських ікон, які опинилися в Харкові, проводилася, переважно, в 1920-і рр. У цей час реставрацією в новоствореному Музеї Українського мистецтва у Харкові, під час відряджень, займався Микола Касперович (1886–1938, був розстріляний). У 1920-х рр. М. Касперович – головний реставратор Музейного містечка у Києві, був одним із провідних українських фахівців з реставрації [13–15, 23, 25]. З «харківських реставрацій» М. Касперовича достеменно відомо розчищення з-під пізніших записів ікони Христа Пантократора з Дубенського монастиря (др. пол. XVI ст., зараз зберігається у Харківському художньому музеї) [23, 25]. До методів роботи М. Касперовича відноситься обмежене втручання в пам'ятки, використання «м'яких» розчинників, не видалення, а потоншення або вирівнювання лакової плівки, відмова від спірних реконструкцій, тонування втрат фарбового шару нейтральним тоном, збереження старих реконструкцій в місцях втрат фарбового шару [13].

Наприкінці 20-х рр. ХХ ст. у Харкові реставрацією олійного живопису займався й знаний на початку ХХ ст. харківський живописець Іван Святенко [15], відомий своїми портретами та розписами Благовіщенського собору у Харкові.

1930-ті рр. в СРСР ознаменувалися зниженням інтересу до реставрації пам'яток історії та мистецтва, відбулися ліквідації реставраційних організацій та репресії реставраторів. Однак в цей час, в Українській картинній галереї у Харкові діяла реставраційна майстерня, де реставратором працював знаний харківський священник та науковець, колишній духовник Харківського художнього училища – протоієрей Петро Фомін (1866–1938, був розстріляний), крім нього, у записях директора Лебединського художнього музею Б.К. Руднева зазначено, що 8 – 14 серпня 1937 р. лаборант Харківської картинної галереї П.П. Архипов відреставрував у музеї 30 картин російських художників [15, с. 146].

У цей складний і драматичний період, у 1938 р., у Харкові була опублікована робота хіміка-технолога, співробітника утворених у 1938 р. Державних науково-дослідних реставраційних майстерень (м. Київ) В. Лоханько – «Художні матеріали і техніка живопису» [1]. Це видання мало розділ, присвячений реставрації живопису і стало першим посібником з реставрації станкового і монументального живопису, опублікованого українською мовою.

Відомостей про реставраційні роботи на Слобожанщині в 1950–60 рр. практично немає. У середині 1960-х рр., завдяки зусиллям директора Харківського художнього музею (ХХМ) Миколи Работягова, при

музеї, була створена реставраційна майстерня [18]. Крім того, М. Работягов опікувався пам'ятками монументального живопису Харкова, ініціював реставрацію монументального панно Є. Лансере (1932) в БК Південної залізниці (у 2011–2012 була проведена чергова реставрація розписів Є. Лансере, детальніше у статтях Шуліки В.В. [21; 22]).

У 1970–1980-і рр. основну роботу щодо реставрації живопису в Харкові виконували співробітники ХХМ, серед яких найбільш згадується Є. Варібрус [6]. Попри організовану реставраційну майстерню, реставрація музейних зібрань Слобожанщини до середини 1980-х рр. виконувалася, переважно, в спеціалізованих реставраційних організаціях СРСР (Ленінград, Київ, Львів) [6].

У 1984 р. був відкритий Харківський філіал Державних науково-дослідних реставраційних майстерень (зараз ННДРЦУ) [19], діяльність якого поширилася на музейні зібрання сходу України.

Все це підготувало основу, на якій наприкінці 1980-х рр. почала розвиватися реставраційна освіта у Харкові. Тоді, у 1988 р. при кафедрі живопису ХХПІ було відкрито секцію реставрації живопису, першим викладачем якої став вихованець Інституту живопису, скульптури та архітектури ім. І. Рєпіна (Ленінград) Вячеслав Лисов. У 1991 р. секція була перетворена на відділення, яке очолив художник-реставратор I кваліфікаційної категорії Володимир Краснов. Період становлення майбутньої кафедри проходив у тісних контактах із провідними фахівцями-технологами та реставраторами СРСР, серед яких були А. Альошин, М. Дев'ятов, І. Горин, М. Козлова. У 1994 р. відділення реставрації живопису стало самостійною випускною кафедрою (у 1994 – 1996 рр. кафедру очолював В. Краснов, у 1996–2000 рр. доц., к.т.н. Юрій Ковальов, у 2000 – 2022 р. доц., к.т.н. Анатолій Долуда, з 2022 р. доц. канд.мист. Вячеслав Шуліка). У цьому ж 1994 році відбувся і перший випуск молодих фахівців.

В ХДАДМ здійснюється підготовка реставраторів станкового живопису, з 2000 р. – підготовка реставраторів станкового і монументального живопису, з 2019 р. була змінена назва кафедри – «Реставрації та експертизи творів мистецтва», що було обумовлено поглибленим вивченням експертної справи.

На кафедрі РЕТМ здійснюється підготовка бакалаврів та магістрів з реставрації станкового та монументального живопису; відбувається підготовка фахівців з експертизи творів мистецтва. З 2016 р. підготовка докторів філософії.

Протягом навчання студентам викладаються дисципліни: реставрація станкового олійного та темперного живопису, монументального живопису, кераміки, антикварна справа та методи дослідження творів мистецтва, техніка та технологія живопису,

копіювання олійного та темперного живопису, спеціалізація та спеціалізація, іконографія, музейна справа, історія реставрації, превентивна консервація та консервація. Крім того, студенти навчаються живопису та рисунку, історії мистецтва та дисциплінам загальноосвітнього блоку.

Оволодіти знаннями студентам допомагають виїзні практики, під час яких реставруються твори мистецтва, що належать музейним та приватним збіркам, релігійним громадам та громадським організаціям. Реставраційні практики проходили в Пархомівському художньому музею (Харківська обл.), Алупкінському палацово-парковому музею-заповіднику (2005–2013), в храмах Харківської, Одеської, Чернівецької обл. та на інших об'єктах. Кафедра підтримує зв'язки з науково-реставраційними закладами, музеями та здійснює активну наукову діяльність, до якої залучаються студенти та співробітники. Крім того, студенти та співробітники кафедри беруть участь у художніх та реставраційних виставках.

На кафедрі РЕТМ працює колектив художників-реставраторів та науковців: доценти, кандидати наук В. Шуліка (завідувач кафедри), А. Долуда, К. Жернокльов, ст. викладачі А. Дерев'янка, О. Кішкурно, М. Терехов (PhD), викладачі К. Хоменко, Н. Антоненкова, Н. Деригуз (PhD).

Крім науково-дослідних робіт, пов'язаних з реставраційною діяльністю, кафедра РЕТМ виконує роботи за замовленнями слідчих та правоохоронних органів, судів, прокуратури та СБУ, пов'язаних з експертною діяльністю.

Високий рівень підготовки випускників кафедри дозволяє успішно працювати в реставраційних закладах і музеях України та Європейського Союзу.

Кафедра РЕТМ, аналізуючи свою діяльність, постійно проводить роботи з самовдосконалення методів викладання, засобів та критеріїв оцінювання.

З метою кращої підготовки фахівців-реставраторів, поглиблення самоаналізу професійних досягнень студентів, в останні роки була впроваджена нова практика переглядів результатів науково-реставраційної діяльності студентів, яка відбувається у формі реставраційної ради, коли перегляд робіт відбувається в присутності студентів. Студенти (бакалаври та магістри) доповідають результати досліджень, консервації та реставрації, які методики були застосовані, що вдалось, а що потребує подальшої роботи тощо. Виступ студентів оформлюється у формі доповіді з демонстрацією фотоматеріалів основних етапів реставрації твору. Така практика дає можливість об'єктивно оцінити рівень виконання робіт, удосконалює володіння студентами фаховою термінологією, дозволяє студенту проаналізувати свою роботу та роботи інших студентів. Вміння професійно

демонструвати результати своєї професійної діяльності допомагає під час захистів дипломних робіт. Така практика наразі запроваджена лише в ХДАДМ.

Пандемія Covid-19 та повномасштабне вторгнення в Україну військ РФ стало великим викликом для кафедри РЕТМ. З 2022 р. м. Харків опинився під масованими обстрілами російської артилерії, обставини воєнного часу змусили викладачів та студентів перейти на дистанційну та змішану форму роботи, шукати нові шляхи здійснювати процес навчання без втрати його якості. На початку повномасштабного вторгнення викладачі кафедри А. Дерев'янка, І. Хомутов, Н. Антоненкова разом зі студентами здійснювали допомогу Харківському художньому музею в процесі евакуації музейних фондів. Багато хто з викладачів, студентів та аспірантів кафедри займалися волонтерською діяльністю. Незважаючи на військовий стан, постійні обстріли міста, евакуацію частини викладацького складу та студентів в інші, більш безпечні міста України та за кордон, вже в березні 2022 р. були відновлені заняття спочатку в дистанційній, а потім у змішаній формі, відбулися захисти бакалаврів та магістрів. У 2024 р. відбулися захисти аспірантів кафедри: М. Терехова (н.к. доц. А. Долуда) та Н. Деригуз (н.к. доц. В. Шуліка). Протягом 2022–2024 рр. співробітники кафедри здійснювали допомогу в збереженні культурної спадщини. Так фахівці кафедри А. Долуда та В. Шуліка брали участь у порятунку зруйнованого ракетною монументального панно М. Уварова з колишньої садиби Соколова (Харків), В. Шуліка здійснював консультації щодо порятунку розписів Будинку-музею П. Райко у м. Олешки (Херсонська обл.), який був значно пошкоджений внаслідок затоплення через підриг окупантами Каховської греблі. Порятунок розписів художниці зараз є значно ускладненим тим, що м. Олешки знаходяться під окупацією, а художник В. Мошницький, що опікувався музеєм був викрадений окупантами. З метою привертання уваги до зруйнованих війною українських пам'яток, пограбованих та знищених музеїв доц. В. Шуліка здійснив презентації в навчальних та пам'яткоохоронних установах Німеччини, зокрема в Потсдамському університеті та на Форумі культурної спадщини, що відбувся в межах міжнародної виставки реставраційних матеріалів Denkmal у м. Лейпціг (2024).

Кафедра РЕТМ ХДАДМ підбиває підсумки своєї 30-річної діяльності у важкий для країни час, коли щодня гинуть українські військові та цивільні. Нажаль, серед загиблих є колишні студенти кафедри, у 2024 р., захищаючи Україну, загинув випускник 2008 р. Вадим Коваль.

Попри складні часи кафедра залишається вірою своїй справі та вірить у перемогу України.

Література:

1. Асаулова Е. В. Научная деятельность В. Е. Лоханько: исторический аспект. *Дослідження, консервація та реставрація музейних пам'яток: досягнення, тенденції розвитку*. До 75-річчя заснування ННДРЦУ. IX Міжнародна науково-практична конференція, тези доповідей 27-31 травня 2013 року. Київ: ННДРЦУ, 2013. С. 10.
2. Багалій Д. І. Історія Слобідської України. Харків: Дельта, 1993. С. 178.
3. Буткевич Т. И., прот. Историко-статистическое описание Харьковского Кафедрального Успенского собора. Харьков: Харьковский частный музей городской усадьбы, 2006. С. 36.
4. Зайцева В. О. Реставрація ансамблю монументальних розписів Троїцької надбрамної церкви Києво-Печерської лаври. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії, спеціальність 023 «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація». Київ: НАОМА, 2023. 293 с.
5. Краснова Т. Становлення та розвиток спеціальності й кафедри реставрації творів мистецтва. *75 років вищої художньої школи Харкова 1921-1996*. Харків: ХХПІ, 1996. С. 123 – 129.
6. Луць В., Откович З. Волинська ікона з Львівської картинної галереї (ЛКГ) та Харківського художнього музею (ХХМ). *Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрація*. Луцьк: Інціал, 1995. С. 32.
7. Мизгіна В.В. Доля Харківської художньої колекції. *Музейний альманах. Наукові матеріали, статті, виступи, спогади, есе*. Харків: Курсор, 2005. С. 7.
8. Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст. Київ: Наукова думка, 1991. 223 с.
9. Охрименко И.Г. Очерки истории Борисовского района. Т. 3. [Борисовка]: Очерки истории Борисовского района: [машинописная копия рукописи] /Личный архив И. Г. Охрименко.
10. Пуцко В. Г. Ікона святого Миколая Милецького сучасського маляра Григорія Босиковича. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Том ССXXXVI. Львів: НТШ, 1998. С.389 – 397.
11. Пуцко В. Г. Художня колекція Волинського єпархіального давньосховища. *Волинська ікона: питання історії вивчення, дослідження та реставрація*. Луцьк: Інціал, 1995. С.22-24.
12. Стефан еп. Сумской. Куряжская обитель и ее Георгиевско-Петро-Павловский храм (1673-1903 гг.). Харьков: Типография Губернского Правления, Петровский пер., д.№17, 1904. С. 51.
13. Сторчай О. В. Реставраційна майстерня лаврського музею культів та побуту (1924 – 1934) (з історії організації, формування та розвитку реставраційної справи в Україні). *Проблеми збереження, консервації, реставрації та експертизи музейних пам'яток*. III Міжнародна науково-практична конференція, тези доповідей 22-24 травня 2001 року. Київ: ННДРЦУ, 2001. С. 165 – 168.
14. Тимченко Т. Р. Микола Касперович. 60 літ у небутті. *Проблеми збереження, консервації та реставрації музейних пам'яток*. II Міжнародна науково-практична конференція, тези доповідей 26-28 травня 1999 року. Київ: ННДРЦУ, 1999. С.184-190.
15. Тимченко Т. Р. Музейний напрям реставрації в Україні. Київська школа 1920-1940 рр. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства. 17.00.08. музеєзнавство; зберігання художніх цінностей та пам'яток архітектури. Київ: АОМА, 1998. 238 с.
16. Українська ікона: Слобода Борисівка кінця XIX – початку XX століть: альбом /автор проекту, упорядник ієродиякон Януарій (Гончар), автор тексту Вячеслав Шуліка. Київ: Майстер Книг, 2019. 660 с.
17. Филарет (Гумилевский), арх. Историко-статистическое описание Харьковской епархии. В 3-х т. Харьков: Райдер, 2004. Т. 1. С. 122.
18. Фісан Г.А. Сторінки історії Харківського художнього музею. 1944-1970. *Музейний альманах. Наукові матеріали, статті, виступи, спогади, есе*. Харків: Курсор, 2005. С. 55.
19. Харківська філія ННДРЦУ вебпортал. URL: http://restorer.kiev.ua/?page_id=256 (дата звернення : 12.11.2020).
20. Шулика В. В. Иконы XVI в. из Волынского епархиального древлехранилища в собрании Харьковского художественного музея. Иконографические и технико-технологические особенности. *Волинська ікона: дослідження та реставрація*. Матеріали XIV міжнародної наукової конференції м. Луцьк, 29-30 10 2007 р. Луцьк: Волинський краєзнавчий музей, Музей волинської ікони, 2007. С. 35-43.
21. Шулика В. Розписи Е.Е.Лансере в Центральном доме науки и техники Харьковской дирекции железнодорожных перевозок: исследование и реставрация. *Культурна спадщина Слобожанщини*, число 30. Харків: Курсор, 2016. С. 155-162;
22. Шулика В.В. «Крым» и «Кавказ» в Харькове. *Антиквар* № 10 (86) 2014. Київ: Антиквар, 2014. С. 38-45.
23. Шуліка В.В. Історія реставраційної справи на Слобожанщині. *Наукова реставрація. Історія, сучасність, шляхи модернізації*. Наукові доповіді XI Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 11 – 14 вересня 2018 року). Частина II. Київ: ННДРЦУ, 2018. С. 239 – 242.
24. Шуліка В.В. Милецька ікона Божої Матері: залишок загубленої на Слобожанщині Волинської спадщини в період між Світовими війнами. *Волинська ікона: дослідження та реставрація*. Науковий збірник. Випуск 25. Матеріали XXV Міжнародної наукової конференції, присвяченої 25-річчю Музею волинської ікони, м. Луцьк, 25-26 жовтня 2018 року /Упоряд. Т. Єлісєєва, Є. Ковальчук. Луцьк: Волинський краєзнавчий музей, Музей волинської ікони, 2018. С.119 – 122
25. Шуліка В.В. Реставраційна справа на Слобожанщині: до заснування секції Реставрації творів мистецтва Харківської організації Національної спілки художників України. *Образотворче мистецтво* #2/2017. Київ: НСХУ, 2017. С. 22 – 25.
26. Шуліка В.В. Реставрація. *Мистецька антологія Харківщини: історія, традиції, сучасність*. Велика колекція /гол.ред. В.Ковтун, автори упорядники О.Денисенко, В.Носань, ред. рада. В.Мизгіна, І.Яхін, І.Чоботов, В.Шуліка та ін. Т.2. Харків: ХОНСХУ, 2018. С.421